

NÁZORY ELIT ČESKO-SASKÉHO PŘÍHRANIČÍ NA SPOLUPRÁCI ČESKA A NĚMECKA

Důsledky vstupu ČR do Evropské unie v prostředí česko-saského příhraničí

V následujícím přehledu přinášíme zásadní poznatky dílčí hloubkové sondy názorů a postojů příslušníků elit česko-saského příhraničí na možnosti spolupráce podél hranice ČR/SRN. Sonda je součástí tříletého výzkumného projektu "Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie s důrazem na pohraniční oblasti", financovaného z prostředků Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR. Sonda proběhla v červnu 2004 ve spolupráci s agenturou Tima, Liberec.

Průzkum přispívá k zaznamenání a vyhodnocení obrazu vnímání Německa v názorech a postojích obyvatel českého pohraničí v období vstupu ČR do Evropské unie. Zaměřil se na místní elity - občany, kteří mají nadprůměrnou příležitost ovlivňovat místní veřejné mínění, místní ekonomiku, rozvoj obcí atd., neboť jsou v klíčových pozicích mocensko-politické struktury (starostové a další zastupitelé), ekonomické (podnikatelé, manažeři) nebo občansko-kulturní (představitelé občanských organizací, lékaři, ředitelé škol apod.).

Oslovená skupina dotazovaných osob byla vybrána na základě dvou hledisek: jejich postavení v sociální struktuře místní komunity a rozsahu i obsahu jejich přeshraničních zkušeností a kontaktů. Proto jsme nezjišťovali pouze jejich pozice v politicko-mocenské, ekonomické a intelektuální sféře života obcí a regionu, ale také intenzitu a charakter jejich přeshraničních kontaktů.

K možnostem přeshraniční spolupráce

- každý čtvrtý respondent má trvalé přeshraniční aktivity či dlouhodobé kontakty, nejčastější jsou však soukromo-občanské (nakupování, výlety, spolupráce občanských organizací),
- 29 % nemá žádné aktivity či kontakty, 44 % je charakterizuje jako příležitostné,
- pouze 16 % dotazovaných členů místních elit označilo svou němčinu za dobrou či plynulou, polovina dotazovaných německy neumí,
- znalost němčiny však nesouvisí s přeshraničními aktivitami a spoluprací starostů a zastupitelů obcí - nenalezli jsme statisticky významné odchylky,

- nejčastějším nositelem institucionalizovaných přeshraničních aktivit jsou politické a intelektuální elity,
- převládá názor, že působení Němců v pohraničních obcích je převážně prospěšné,
- dobře pozorovatelným trendem posledních let je působení německých rodáků v českých pohraničních obcích,
- 39 z 68 obcí má údajně uzavřeny dohody o partnerství s obcemi v SRN,
- spolupráce obcí trvá v průměru 10 let, nejčastěji jde o sportovní, kulturní a společenské akce,
- znalost spolupráce (příp. partnerství) s německými obcemi je poměrně vysoká,
- tam, kde spolupráce existuje, je podle příslušníků místních elit převážně dobrá,
- ve všech oblastech hodnotí spolupráci lépe volební příznivci levice.

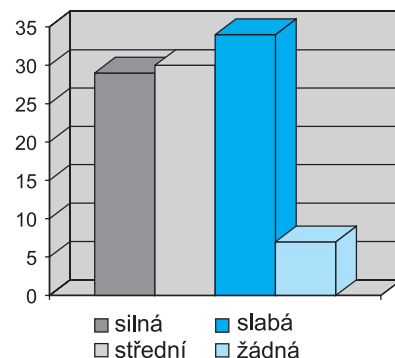
K hodnocení vlivu Německa v českém pohraničí

- současné vztahy mezi ČR a Německem hodnotí pozitivně 70 % členů místních elit,
- relativní převaha kladných hodnocení je ve skupině dotazovaných starších 45 let, v obcích, které udržují partnerské vztahy s německými obcemi, mezi příslušníky politického segmentu místních komunit a mezi dotazovanými s VŠ vzděláním,
- hodnocení vlivu vybraných institucí na přeshraniční vztahy je ovlivněno obeznaností s činností institucí, nejnižší obeznanost je s působením Koordinační rady Česko-německého diskusního fóra, nejčastěji se dotazovaní vyslovovali vůči Euroregionu Nisa,
- téměř všechny instituce s vlivem na česko-německé vztahy jsou hodnoceny pozitivně,
- především politicko-mocenský segment místních elit má tendenci pozitivně hodnotit vliv institucí,
- o problematiku tzv. sudetských Němců a jejich aktivity v ČR se zajímají zhruba tři čtvrtiny dotazovaných,
- místní elity však vliv "sudetského faktoru" často nepovažují za důležitý pro celkový stav česko-německých vztahů, za velmi nebo spíše závažný jej považuje 53 % lidí,

HLAVNÍ TÉMATA UVNITŘ TOHOTO VYDÁNÍ

- Lokální elity k problematice česko-saského pohraničí
- Česká politika vůči Německu mezi aktivismem a defenzívou (I)
- Postavení německé menšiny v kontextu česko-německých vztahů
- Reflexe vztahů České republiky k okolním zemím
- Srovnání stability a mobility obyvatel ČR a Euroregionu Labe
- Regionální identita v procesech globalizace a modernizace

Graf 1. Intenzita přeshraničních aktivit a kontaktů českých místních elit s partnery na německé (saské) straně hranice (údaje v %).



Zdroj: Sociologický ústav AV ČR, výzkum Elity v pohraničí ČR/SRN-2004.
Poznámka: údaje zahrnují jak pracovní, tak soukromé aktivity dotazovaných.

Podrobnější analýza z hlediska segmentace místních elit naznačuje, že častějším nositelem institucionalizovaných přeshraničních aktivit zahrnujících spolupráci obcí, organizací a firem jsou politické a intelektuální (případně kulturní) elity. Což neznamená, že ekonomická spolupráce nemá výsledky, avšak její projevy jsou více skryté a méně časté než ostatní.

**Další informace
a jazykové
mutace bulletinu
naleznete na**

www.borderland.cz

- z návrhů na případné řešení tzv. sudetské otázky převažují tři: základem řešení je Deklarace, stačí omluva, spolupracovat se sudetoněmeckými organizacemi,
- každodenní, běžné vztahy mezi lidmi z české a německé strany pohraničí jsou podle většiny příslušníků místních elit dobré až velmi dobré,
- otevření hranic bylo podle tří čtvrtin velmi dobrou skutečností,
- 80 % příslušníků místních elit pokládá vstup ČR do Evropské unie za velmi dobrou nebo spíše dobrou věc,
- podle většiny dotazovaných Česká republika vstupem do Unie získá finanční podporu pro ekonomický rozvoj z fondů EU a nové trhy pro odbyt tuzemských výrobků, současně však velká většina (90 %) očekává, že vstupem do EU u nás vzrostou životní náklady,
- ve srovnání s postoji celé veřejnosti česko-německého pohraničí jsou místní elity opti-

mističtější v otázkách finanční pomoci z fondů EU, zvýšení životní úrovně, získání nových odbytových možností a snižování nezaměstnanosti,

- členstvím v EU se podle většiny místních elit odstraní nevýhoda periferní polohy příhraničních území, pomůže to při rozvoji pohraničních obcí, dojde k zakládání nebo rozvoji českých a německých firem a ke zlepšování vztahů mezi obyvateli obou zemí,
- celkově lze k otázkám vstupu ČR do Evropské unie a jeho důsledkům pro další vývoj pohraničí konstatovat převažující kladné hodnocení a optimismus místních elit.

K otázkám působení samospráv a sídelní stability místních elit

- místní elity nepodporují změnu v postavení euregionů k větší samosprávné působnosti,
- je potřebné, aby vznikala servisní, poraden-

ská a informační střediska pro venkov,

- analyzoval se sklon místních elit k lokalismu, tj. důraz na řešení problémů místními silami,
- nejsilnější podporu má požadavek, aby se obecní zastupitelstva mohla v mnohem větší míře než dosud starat o životní podmínky a životní úroveň obyvatel,
- téměř polovina dotazovaných příslušníků místních elit žije v pohraničí od narození a další třetina se sem přistěhovala již před rokem 1989,
- 96 % dotázaných se cítí v místě, kde nyní žijí, "doma" a cítí, "že sem patří",
- 74 % o odstěhování z pohraničí rozhodně neuvažuje, zhruba čtvrtina však nevylučuje, že se jednou odstěhuje,
- nejčastějším "stabilizačním faktorem" pro život místních elit v pohraničí je rodina, rodinné zázemí, dobré životní prostředí a dobrá a zajímavá práce.

Václav Houžvička

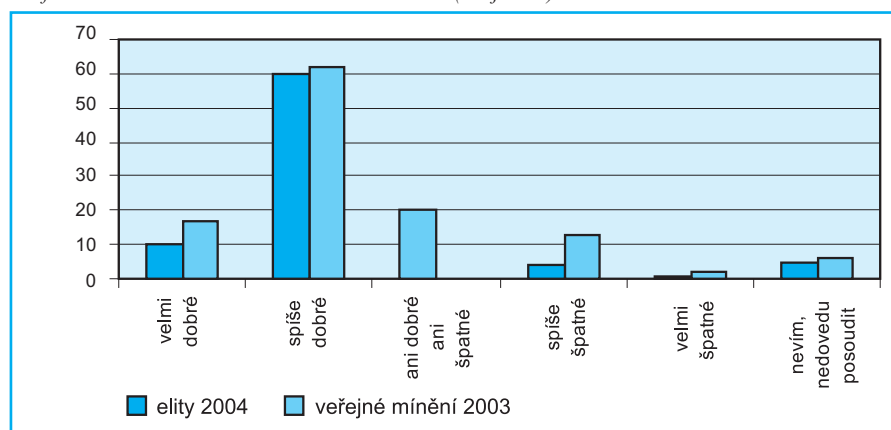
LOKÁLNÍ ELITY K PROBLEMATICE SASKÉHO PŘÍHRANIČÍ

V návaznosti na výzkumný projekt provedla agentura Tima ve spolupráci s oddělením České pohraničí SOU AV ČR průzkum názorů na přeshraniční spolupráci ČR/SRN. Obsahově se výzkum orientoval na mínění příslušníků lokálních elit v oblasti širšího pohraničí se Svobodným spolkovým státem Sasko (zhruba v pásmu území mezi obcemi Jirkov a Vysoké nad Jizerou).

V dotazníkovém šetření byli rozlišeni příslušníci elity politicko-správní (funkce starosty, místostarosty, člena zastupitelstva), ekonomické (vedoucí pozice v místní firmě, její vlastnictví apod.) a kulturně-ideologické (všeobecně vážené autoritativní postavení, např. lékař, vysokoškolský pedagog).¹ Kritériem výběru dotazovaných tak nebyla reprezentativnost vzorku, ale naopak jejich příslušnost ke konkrétní skupině, která je sice značně nehomogenní, přesto však vždy podstatným způsobem ovlivňuje situaci a vývoj života lokálního společenství. Výzkum byl orientován na obce, které jsou angažované v přeshraniční spolupráci: mají partnerskou obec na druhé straně hranice, byly zahrnuty do programu Phare CBC nebo leží v těsné blízkosti hranic. Zahrnuty jsou oblasti Šluknovska, Českolipska, Frýdlantska, Liberecka a Jablonecka. Úkolem výzkumu bylo zmapovat podíl místních elit na vytváření sítě přeshraniční spolupráce (přeshraničního společenství), zasvěcenost do ní, případně vlastního aktivního přínosu do procesů ovlivňujících obce či města. Především zájmu bylo mínění názorových vůdců (opinion leaders), kteří do značné míry utvářejí či spoluutvářejí veřejné mínění komunity.

Zajímavým momentem se ukázaly být samotné charakteristiky příslušníků elit pohraničních společenství. Podle očekávání v nich převládali muži (v poměru 6:4) a převážnou většinu tvořili lidé středního věku, mezi 30. a 59. rokem života. Jako hodný pozornosti se ovšem jeví fakt, že v mladších

Graf 2. Srovnání hodnocení vztahů mezi ČR a SRN (údaje v %).



Zdroj: Sociologický ústav AV ČR, výzkum Elity pohraničí ČR/SRN 2004 (N=200).

věkových kategoriích se podíl žen zvyšuje, ve skupinách 18 - 29 let a 30 - 44 let dokonce počet mužů převyšují. Menší participace žen na veřejném životě a jejich menší podíl mezi lokálními elitami se tak jeví jako problém generační, trend v současné době směřuje opačným směrem (v souladu s celospolečenskými trendy např. v komunální politice). Podle předpokladů se jako jedna ze složek udělující lokálním názorovým vůdcům legitimitu ukázalo formální vzdělání - dosáhli ve většině případů maturity nebo vysokoškolského diplomu a jsou tak v průměru vzdělanější než ostatní populace. Necelá polovina dotazovaných se v pohraničí narodila, třetina se přistěhovala před rokem 1989, téměř pětina podíl příslušníků elit, kteří žijí v této části pohraničí méně než patnáct let (přišli po roce 89), ale dokazuje velkou sociální otevřenost pohraničních komunit.²

Poměrně velkou angažovanost nově přichozích ve veřejném životě dokazuje také srovnání s reprezentativním výzkumem z roku 1996, kde lidé, kteří se do pohraničí přistěhovali, tvoří 40 %, mezi elitami jejich

podíl dosahuje 49 %. Politická orientace příslušníků pohraničních elit je zřetelně pravicová, preferovanou politickou stranou je ODS. Oprávněnost zařazení do vzorku byla nepřímo testována otázkou, kolik lidí může respondent v jejich názorech na problematiku pohraničí ovlivnit ve svém okolí. Téměř polovina uvedla počet 1 - 10 osob, 16 % se ale domnívalo, že mohou ovlivnit názory 21 a více lidí. Reflektovali tak příčennou roli názorových vůdců, kterou mohou dnes i uvnitř komunity do velké míry umocňovat média, zejména s lokální působností. Nejobecnější otázka, na kterou respondenti ve výzkumu odpovídali, se týkala jejich hodnocení současných vztahů mezi Českou republikou a Německem.

Velkou většinou (70 %) se odpovídající shodli na hodnocení, že vztahy mezi oběma zeměmi jsou dobré, i když jen desatina z nich se přiklonila ke krajní variantě (velmi dobré). Pětina vidí vztahy jako neutrální, pouze zanedbatelný počet oslovených příslušníků elit na otázku odpověděl negativně. Otázka vztahů s Německem se tedy nejeví jako kontroverzní téma rozdělující populaci

v pohraničí. Z velmi nízkého počtu odpovědí typu nevím je navíc patrné, že otázka je pro respondenty relevantní, důležitá, že je předmětem úvah, a že mají na uvedenou problematiku vyhraněný názor. Jako nejvýznamnější lze za daných okolností hodnotit zjištění, že téměř nikdo z oslovených nevidí vzájemné vztahy ČR a SRN jako kritické či špatné, a z tohoto hlediska nevnímá Německo jako bezprostřední a otevřenou hrozbu pro státní zájmy ČR.

Ve srovnání s výzkumem z roku 2003, který reprezentativně pokrýval celou populaci (ovšem v delším pásmu celého pohraničí ČR/SRN) se zdá, že příslušníci elit hodnotí vztahy s Německem umírněněji než zbytek populace. A sice v tom smyslu, že výrazně méně často volili odpověď "velmi dobré", ale také "spíše špatné".

Do jisté míry lze rozdíly vysvětlit faktem, že v roce 2003 nebyla respondentům nabídnuta neutrální odpověď "ani dobré, ani špatné" a oni byli "donuceni" přiklonit se k jednomu z pólů. Tito váhající by pravděpodobně ale nevolili krajní pozitivní variantu. Zejména výsledky na kladném pólu odpovědí lze tedy považovat za názorově diferencující.

Přes vysokou míru shody se různé kategorie respondentů ve svých odpovědích částečně lišily. Ukázalo se, že lépe hodnotí vztahy dotazovaní z těch obcí, které udržují partnerské vztahy s obcemi německými: do hodnocení mezistátních vztahů se v sídlech s partnerem na druhé straně hranice zřetelně promítá zkušenost se vztahy na komunální úrovni. Poněkud překvapující je, že v hodnocení vzájemných vztahů jsou optimističtější dotazovaní starší 45 let. Souvislost mezi věkem a názorem na mezinárodní vztahy lze vysvětlit nejpravděpodobněji tím, že každé hodnocení je z podstaty věci relativní, vztahové, a starší generace může srovnávat současné vztahy s Německem s jejich dřívější podobou. Kladné hodnocení může znamenat "je to lepší než dříve", případně "mohly by být horší".

Tendence hodnotit česko-německé vztahy pozitivně roste se zvyšujícím se vzděláním (což je dlouhodobý trend), i když ve skutečnosti to znamená pouze srovnání mezi středoškoly a vysokoškoly - respondenti s nižším než středním vzděláním bylo ve vzorku minimum. Přesto nelze říci,

že by nižší vzdělání znamenalo odstup nebo bariéru v hodnocení vztahu k Německu, neboť vyslovené negativních odpovědí bylo ve vzorku mizivé množství.

Podle očekávání hodnotili vztahy s Německem lépe ti respondenti, kteří uvedli intenzivnější osobní přeshraniční kontakty (a tedy míru osobní zkušenosti), ať už jakéhokoli charakteru (pracovní, zájmové, přátelské, ale i turistika a nákupy). V tomto případě lze ale jen obtížně určit, co je příčina a co následek, zda špatné hodnocení vzájemných vztahů vede k vyhýbání se kontaktům s Němci, či intenzivnější kontakt způsobuje pozitivnější náhled na mezinárodní vztahy. Přesto je potvrzením faktu, že větší znalosti a informace znamenají lepší hodnocení (které návazně dále posiluje touhu získávat informace a znalosti).

¹Jednotlivé segmenty se často kumulovaly, zejména v malých obcích - např. zástupce starosty byl ředitelem místní školy nebo majitelem místního podniku.

²Vysvětlením mohou být historické souvislosti osídlování pohraničí, do jisté míry "noví" jsou zde všichni.

Jitka Laštovková

STABILITA A MOBILITA OBYVATEL ČESKA A EUROREGIONU LABE/ELBE

Srovnání některých poznatků šetření na celostátní a regionální úrovni

V podmínkách Česka obecně, a v severních Čechách (v našem případě zastupovaných Euroregionem Elbe/Labe - EEL) zvláště, je či spíše byla otázka stability obyvatelstva často diskutovaným tématem jak mezi odborníky, tak mezi veřejností. Důvody přitom hledáme jednak v poválečném populačním a sídelním vývoji, jednak v tradičním zaměření zdejší ekonomiky. Migrace (mobilita) na druhé straně hraje na poli socioekonomického rozvoje obvykle významnou roli indikátora, resp. zprostředkovatele a spolutvůrce pozitivního vývoje.

Příslušnost k určitému území, resp. její intenzita podmiňuje do určité míry životaschopnost (případně úspěšnost) toho kterého regionu (lokality). Přitom můžeme toto téma nazírat z různých aspektů: buď sociálního jako znak vyspělé společnosti, či prostorového jako atribut stabilního osídlení či ekonomického jako jeden z předpokladů regionálního rozvoje. Čím více se totiž obyvatelstvo cítí spjata s územím, tím více mu je ochotno "poskytnout svých sil".

Českou populaci charakterizuje - v porovnání s jinými státy (oblastmi) - spíše nižší mobilita, realizovaná zpravidla na kratší vzdálenosti. V poslední době se také možná překvapivě - snižuje její intenzita a mění formy, od trvalého přesídlení k dojížděcí za prací, do škol či za službami apod.

Metodika výzkumu

V rámci tříletého výzkumného projektu se tým v roce 2003 soustředil na realizaci řady vlastních empirických šetření, a to jak na úrovni celostátní (ve spolupráci s Cent-

rem pro výzkum veřejného mínění /CVVM/ Sociologického ústavu AV ČR), tak v modelových oblastech (kromě území Euroregionu Labe/Elbe se jednalo o pražskou aglomeraci, západní Čechy s Plzní, jižní Moravu s Brnem a Moravskoslezský kraj s Ostravou).

Dotazník terénního šetření byl strukturován do čtyř částí zkoumajících: vazbu k místu bydliště, pracovní poměry, práci v zahraničí (a zahraniční pracovníky v ČR), pohraničí - přeshraniční kontakty a téma evropské integrace. Jako cílovou skupinu jsme zvolili především obyvatelstvo starší 15 let, přičemž jsme v zájmu reprezentativnosti použili metodu kvótního výběru (podle pohlaví, věku, vzdělání a místa bydliště). Pro potřeby tohoto příspěvku byly vybrány příklady pouze z úvodního bloku otázek.

Získaná data umožňují porovnávat celostátní populaci (1048) s českou částí Euroregionu Labe/Elbe (523 respondentů). S ohledem na tematické zaměření výzkumu bylo posíleno zastoupení respondentů v příhraničním území (obce ležící v bezprostřední blízkosti hranice). Díky spolupráci s Technické Universitátí Dresden jsou k dispozici rovněž obdobná data reprezentující situaci v německé části euroregionu (804 respondentů).

Stabilita - životní podmínky - migrace obyvatel

Téměř 40 % obyvatelstva Česka staršího 15 let (a bezmála polovina obyvatel EEL) se ve svém životě dosud nestěhovalo, tj. nezměnilo obec svého trvalého bydliště. Pokud ano, pak nejčastěji jednou (zhruba 1/4 z hodnoceného souboru) - při sledování

vícenásobného stěhování lze hovořit o "nepřímé úměře" v zastoupení.

Intenzitu, resp. frekvenci stěhování ovlivňuje přirozeně především věk, se stoupajícím věkem se zvyšuje (ve skupině 20-29letých se nikdy nestěhovalo 48 %, zatímco pro 45leté a starší dosahuje obdobná hodnota jen 28 %). Druhým faktorem diferencujícím českou populaci je velikostní kategorie sídla. Podle očekávání můžeme konstatovat, že stabilita obyvatelstva se v závislosti na růstu sídla významně snižuje. V nejmenších sídlech (obce do 800 obyvatel) přesahuje podíl rodáků (v obci narozených) polovinu populace starší 19 let, ve městech se pohybuje mezi třetinou až čtvrtinou a v Praze nedosahuje pětiny všech obyvatel. Zaměníme-li modelový euroregion jednotkou NUTS II Severozápad (Karlovarský a Ústecký kraj), absenci stěhování deklaruje pouze 20 % respondentů. Jistou roli sehrává nesporně struktura a velikost administrativních jednotek.

Výskyt a četnost stěhování je mj. podmíněna úrovní dosaženého vzdělání a odvětvovou strukturou ekonomicky aktivních osob. Vyšší mobilitou se tak vyznačují vyšší odborní nebo řídicí pracovníci společně se střední kategorií odborníků a také podnikatelé, ale také zaměstnanci v dopravě a spojích a ve službách finančních, veřejných a zaměřených na podniky.

Dále jsme zjišťovali, co vedlo respondenty "redukováného" souboru k přistěhování do místa současného bydliště. Uzavřená otázka specifikovala celkem 9 možností a umožnila respondentovi dvojí volbu.

Ukazuje se - a to na obou úrovních - jed-
noznačná dominance rodinných důvodů.
Toto zjištění ostatně potvrzují tvrdá data,
když námi přijatá klasifikace zahrnuje sou-
čet Českým statistickým úřadem používa-
ných možností (sňatek, rozvod, následování
rodinného příslušníka). Celostátně se dále
významně prosazují bytové důvody, na regi-
onální úrovni je zastoupení důvodů přistěho-
vání vyrovnanější. V šetření provedeném
CVVM respondenti uváděli více důvodů než
v šetření zajištěném prostřednictvím
posluchačů UJEP.

Silnou vazbu na místo bydliště lze vyjád- řit následujícími výroky:

- respondent zde má rodinné zázemí, přáte-
le, známé,
- vlastní zde rodinný domek, byt, zahradu,
jiný majetek,
- je tady doma, zná to tu,
- je zde dobré životní prostředí,
- má zde dobrou práci.

Vyroky jsou seřazeny v pořadí důležitosti,
které je v zásadě shodné pro obě sledované
úrovně včetně dosažených podílů v použité
čtyřstupňové škále (velmi důležité až zcela
nedůležité). Jako pozitivní lze označit zjiště-
ní, že většina dotazovaných na úrovni Česka
vyjádřila spokojenost s životem v místě byd-
liště, ačkoli v Euroregionu Labe/Elbe to bylo
jen málo přes polovinu respondentů (69 vs.
52 %). Na obou úrovních jsme se setkali se
značným podílem nerozhodnutých (čtvrtina,
resp. více než třetina).

Ze společného šetření v česko-saském
pohraničí zde - jako rozvedení předchozí
otázky - prezentujeme pouze porovnání
životních podmínek v místě trvalého bydliš-
tě, tentokrát v přeshraniční dimenzi. Respon-
denti přitom vždy hodnotili jen "svoji" část
euroregionu, tedy odděleně českou a němec-
kou.

Považuji za příznačné, že vnímání odliš-

Tabulka 1. Spokojenost obyvatel se životními podmínkami v Euroregionu Labe/Elbe

Specifikace míry zastoupení varianty odpovědi v %.	Velmi spokojen až spíše spokojen		Tak napůl		Spíše nespokojen až velmi nespokojen		Netýká se mě	
	D/S	CZ	D/S	CZ	D/S	CZ	D/S	CZ
pracovní příležitosti	17,5	20,6	20,5	27,8	47,2	38,3	14,8	13,3
dostupnost veřejné dopravy	37,3	53,3	30,0	24,7	22,4	17,0	10,3	5,0
nabídka pro využití volného času dětí	19,5	25,6	29,4	32,9	29,3	27,5	21,8	14,0
nabídka pro využití volného času mládeže	5,9	19,9	20,0	33,1	55,7	33,8	18,5	13,3
možnosti využití volného času dospělých	18,6	25,4	34,7	37,1	41,1	29,7	5,7	7,8
možnosti sportovního vyžití	38,8	37,7	32,8	30,3	19,5	22,7	8,9	9,4
možnosti kulturního vyžití	19,1	25,1	28,8	30,9	47,9	38,2	4,3	5,8
podmínky v restauracích	58,3	40,8	24,2	31,1	14,8	15,6	2,6	12,5
zdravotnictví a sociální péče	58,1	32,5	27,6	36,0	12,9	27,0	1,4	4,4

Zdroj: výzkum pohraničí + Technische Universität Dresden, 2003.

Vysvětlivka: zkratka DS označuje saskou část území euroregionu, zatímco CZ část českou.

ných oblastí vykazuje až překvapivou
podobnost, když nejlépe a nejhůře posuzo-
vané úseky se shodují: v pozitivním slova
smyslu veřejná doprava, restaurační a
nákupní možnosti, v negativním pak pracov-
ní možnosti, kulturní vyžití a silniční síť.

Méně než desetina respondentů uvažuje o
vystěhování z místa bydliště. Uváděné
důvody tentokrát naznačují jiné proporce:
zatímco na celostátní úrovni se projevuje
relativně vyrovnané zastoupení (např.
rodinné důvody až na 4. místě se 24 %), v
modelovém regionu podíl nejméně zastoupených
pracovních/studijních důvodů
odpovídá součtu důvodů rodinných a
bytových (39 %).

Ve výběru potenciálního místa bydliště
(při úvaze bez jakýchkoliv omezení) res-
pondenti zastupující českou populaci mírně
preferují obec v blízkosti středního nebo
menšího města (přibližně pětina), další
možnosti - spíše městského charakteru -
jsou zastoupeny víceméně rovnoměrně. V
modelovém regionu jsme zařadili otevřenou
otázku a následně určovali "kýženu" oblast

či lokalitu. Můžeme-li si (s ohledem na
malou četnost odpovědí) uvést konkrétní
lokalitu, pak pro obyvatele Euroregionu
Labe se jeví jako jednoznačně atraktivní
hlavní město Praha (sem směřuje 40 % pří-
padných migrantů) a dále v pořadí projeve-
ného zájmu následují okresy Litoměřice,
Liberec a Tachov.

Závěrečná poznámka

Záměrem příspěvku bylo ukázat na mož-
nosti prohloubení a rozšíření objektivního
hodnocení aktuálního průběhu sociálně eko-
nomických procesů pohledem subjektivizujícím
(ale také, založeným na výpovědích
reprezentantů celostátní a regionální popu-
lace. Dostatečný rozsah všech souborů tzv.
měkkých dat, se kterými výzkum pracoval,
dovoluje vyslovit tvrzení o poměrně výraz-
né podobnosti v chování, názorech a posto-
jích populace Česka, se situací v české a
německé části modelového Euroregionu
Labe/Elbe.

Milan Jeřábek

INFORMUJEME O INSTITUCÍCH ČESKO-NĚMECKÉ SPOLUPRÁCE

- Se vstupem země střední a východní Evropy do Evropské unie byl zahájen proces postupného překonání mnohaletého rozdělení kontinentu směřující k vyšším formám evropské spolupráce. Nezastupitelnou roli "kontaktního území" sehrává v této souvislosti pohraničí ČR/SRN.
- IDOR je česko-německé informační a dokumentační centrum pro podporu regionální přeshraniční spolupráce. Projekt podporují ministerstva zahraničních věcí České republiky a Spolkové republiky Německo. IDOR je koncipován jako multiplikátor přeshraniční spolupráce napomáhající propojení existujících struktur spolupráce mezi lidmi a institucemi podél česko-německé hranice.
- IDOR nabízí znevýhodněným regionům vzdáleným od center možnost využít finanční prostředky fondů EU, jejichž čerpání je podmíněno dvojstrannou spoluprací. Důsledně dvojjazyčný portál poskytuje online informace o projektech, seminářích, pódiových diskusích, expertních

aktivitách, kontaktních burzách, studijních pobytech mládeže apod. Působí rovněž jako manažer některých přeshraničních projektů (pilotní iniciativa Česko-německé fotbalové školy aj.)

- Internetové portály a centrální databáze česko-německých projektů v pohraničních oblastech (se sídlem v Marktedwitz a Železně Rudě) byly zřízeny jako konkrétní odpověď na výsledky průzkumu veřejného mínění ve 150 příhraničních obcích z roku 2001 požadující více informací o partnerech na opačné straně hranice, větší transparentnost a výměnu zkušeností v oblasti přeshraniční spolupráce mezi členskými zeměmi Evropské unie.
- V roce 2003 vypsal IDOR ve spolupráci s Koordinační radou česko-německého diskusního fóra soutěž o nejlepší partnerství mezi městy, která kromě vyhodnocení nejlépe kooperujících dvojic českých a německých měst a obcí, představovala rovněž základní výzkum dané problematiky. Na základě zevrubného hodnocení bylo

vybráno 13 partnerství vynikajících intenzitou spolupráce, kterým byla 7. září 2003 předána odměna ve městě Plavno/Plauen v rámci hudebního festivalu Uprostřed Evropy /Mitte Europa. Mezi vyhodnocenými městy byly například Karlovy Vary-Baden-Baden, Domažlice-Furth im Wald, Děčín-Pirna, Stříbro-Vohenstrauß a další.

Václav Houžvička

Další informace
naleznete na
internetových adresách:

www.idor.org

www.idor.cz

REFLEXE VZTAHŮ ČESKÉ REPUBLIKY K OKOLNÍM ZEMĚM

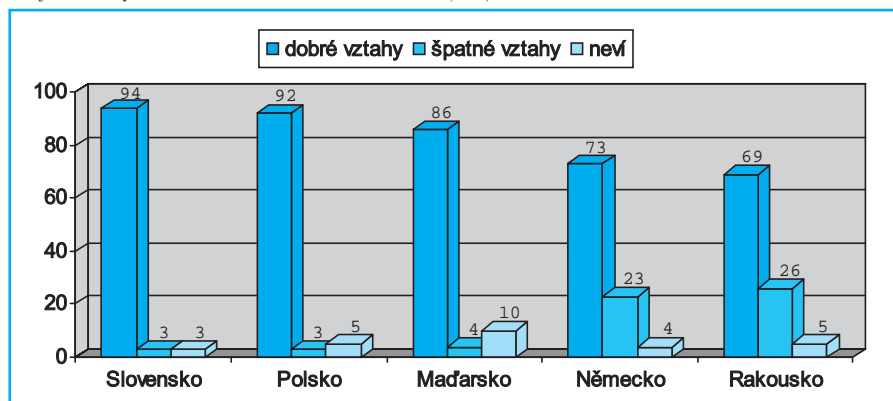
Vztahy s okolními zeměmi jsou bezesporu výraznou determinantou a zároveň klíčovým ukazatelem stability mezinárodněpolitického ukotvení každého státu. Regionální kooperace s geograficky i kulturně-historicky blízkými státy, s nimiž nás nadto pojí přirozené úzké vazby ekonomické, je proto zcela logicky alfou a omegou zahraniční politiky České republiky. Ta si vytkla za jeden ze svých prioritních zahraničně-politických cílů prohlubování středoevropské spolupráce - byť dnes už v kvalitativně odlišném kontextu společně sdíleného osudu ve sjednocující se Evropě - jak se "starými" sousedními členskými státy Evropské unie, tj. s Německem a Rakouskem, tak se zeměmi tzv. visegrádské čtyřky (SR, Maďarsko, Polsko), které podobně jako Česká republika teprve nedávno získaly bezprostřední zkušenost s institucionálním zapojením do evropských integračních struktur.

Jakkoliv mezi Českou republikou a některými zeměmi středoevropského prostoru existuje řada dosud ne zcela odstraněných historických resentimentů, které v určitých momentech přerůstají až do zcela aktuálních politických sporů a zatěžují tak vzájemné vztahy nejen na státní, oficiální úrovni, ale i v rovině "občanské", není sporu o tom, že vzájemný poměr ČR a ostatních zemí regionu je - přinejmenším ve svých základních a oficiálně deklarovaných intencích - prost vážnějších konfliktů. Předmětem této stati je nicméně onen již zmíněný občanský rozměr, tedy existující postoje české veřejnosti ke vztahům ČR s okolními zeměmi. Vědomí sousedství - a zejména jeho kvalita a intenzita - totiž tvoří základní souřadnice časoprostorové "mentální mapy" obyvatel České republiky.

Hodnocení vztahů s okolními zeměmi

Tradičně nejlépe - a zdůrazněme, že nyní se zcela mimořádnou mírou konsensu - jsou vnímány vztahy ČR se Slovenskem (94 %) a Polskem (92 %); za velmi či spíše dobré je tedy pokládá shodně více než 90 % dotázaných.¹ Velmi vysoký je i podíl pozitivních názorů (86 %) pokud jde o vztahy s Maďarskem.

Graf 3. Vztahy ČR k okolním zemím - červen 2004 (v %).



Zdroj: CVVM, Výzkum Naše společnost 2004, 18. - 28. června, N = 1040.

Pozn.: dobré vztahy = součet odpovědí "velmi dobré" a "spíše dobré", špatné vztahy = součet odpovědí "velmi špatné" a "spíše špatné".

Podíl záporného hodnocení česko-maďarských vztahů je však na přibližně stejné úrovni jako v případě Slovenska a Polska, což svědčí o relativně velké skupině dotázaných, která nedokázala vztahy s Maďarskem klasifikovat (10 %).² O poznání méně jsou jako příznivé posuzovány relace s Německem a Rakouskem. V případě Německa označilo naše vzájemné vztahy jako dobré 73 % a jako špatné 23 % oslovených občanů. Nejhůře jsou vnímány vztahy s Rakouskem, kdy se 69 % účastníků výzkumu domnívalo, že vztahy jsou dobré a 26 % respondentů, že vztahy jsou špatné. V případě Německa i Rakouska se naprostá většina respondentů dokázala ke kvalitě vztahů s ČR vyjádřit. Nerozhodnutých nebo těch, kteří uvedli odpověď "nevím", bylo 4, resp. 5 % dotázaných.

Z hlediska základních sociodemografických charakteristik lze s jistotou mírou zobecnění konstatovat, že podíl dotázaných, kteří považují vztahy se všemi okolními zeměmi za dobré, stoupá s dosaženým vzděláním (zřetelně nejlépe jsou nahlíženy ve skupině vysokoškolsky vzdělaných lidí), vyšší podíl pozitivních hodnocení je patrný také mezi Pražany, podnikateli a příznivci ODS. Naproti tomu není bez zajímavosti, že především vztahy s Německem a Rakouskem jsou oproti průměru hůře hodnoceny sympatizanty KSČM. Tato skutečnost je nejspíše důsledkem faktu, že poměr k oběma státům dlouhodobě zatěžuje otázka sudetských Němců, což je téma, k němuž zastává právě elektorát KSČM tradičně velmi vyhraněné pozice.

Poněkud jiný úhel pohledu na danou problematiku může nabídnout odlišné šetření, v němž byla zjišťována důvěra občanům, kteří žijí v jednotlivých zemích (tabulka 2).³

Z výsledků v tabulce 2 vyplývá, že tento typ šetření přinesl o poznání jinou strukturu výpovědí, než jaká je patrná u obecného hodnocení formálních vztahů na mezistátní úrovni. Největšími sympatiemi disponují v české populace obyvatelé Slovenska a Polska. U Maďarska je zajímavá ta skutečnost, že téměř pětina respondentů nedokázala vyjádřit své

Tabulka 2. Důvěra občanům okolních států (v %)

%	spíše důvěřuje	spíše nedůvěřuje	neví, nezná
Slovensko	82	14	4
Polsko	71	2	9
Maďarsko	58	25	17
Rakousko	56	35	9
Německo	38	55	7

Zdroj: CVVM, Výzkum Naše společnost 2004, 18. - 28. června, N = 889 (pouze dotázání nad 18 let).

stanovisko. V případě občanů Německa výrazně převažuje nedůvěra (55 %) nad důvěrou (38 %). Dané šetření dokládá určitý paradox: v rovině "občanské" převládá určitá nedůvěra, živěná pravděpodobně nejruznějšími historickými a mentálními stereotypy, zatímco v příkrém rozporu s tím je relativně dobré (a dojedeme: racionální, realitě odpovídající) hodnocení relací obou států (viz výše).

Hodnocení vztahů s okolními zeměmi - časové srovnání

V případě Polska, Maďarska a Rakouska máme možnost srovnávat současné výsledky s hodnotami získanými v šetřeních v březnu 2000, v březnu a říjnu 2002 a v lednu 2003 (viz graf 4), u vztahů ČR s Německem a Slovenskem existují data k dlouhodobějším komparacím, od r. 1995, resp. 1996 (viz graf 5).

Ze získaných výsledků lze odvodit, že výzkumy tohoto typu vcelku citlivě odrážejí aktuální stav mezistátních vztahů na "vysoké" politické úrovni. Zatímco vztahy ČR se Slovenskem a Polskem jsou posuzovány dlouhodobě kladně, ve vztazích k ostatním sledovaným zemím byly v uplynulých pěti letech zaznamenány propady v kladném hodnocení.

Vztahy s Polskem a Slovenskem jsou - přinejmenším v perspektivě několika posledních let - stabilně bezproblémové, ba dokonce úzce kooperativní, což se projevuje i v postojích respondentů. Velmi vysoce jsou českou veřejností v současnosti ceněny také vztahy s Maďarskem, které hodnotí jako dobré více než čtyři pětiny respondentů. Dočasný pokles kladného ocenění česko-maďarských vztahů, zaznamenaný na jaře 2002, souvisel s největší pravděpodobností s tehdejšími vyhraněnými diskusemi kolem tzv. Benešových dekretů. V této souvislosti pro upřesnění připomeňme, že se do tehdejší ostré pře vložila nejen oficiální místa Německa a Rakouska, ale i čelní představitelé maďarské vlády v čele s tehdejšími premiérem Orbánem.

Výrazně odlišný byl vývoj hodnocení vztahů ČR s Rakouskem, které vždy byly v kontextu středoevropského regionu hodnoceny nejhůře a jejich percepce je navzdory zřetelnému zlepšení oproti šetřením (zejména) z roku 2002 nadále poměrně ambivalentní. Česko-rakouské vztahy byly na počátku roku 2002 (navíc ve víru předvolební kampaně) nešťastně saturovány polemikou ohledně prezidentských dekretů. Právě v období jistého politického napětí mezi Prahou a Vídní byly (v březnu 2002) vzájemné vztahy hodnoceny mimořádně nepříznivě (pouze čtvrtina respondentů je považovala za dobré). Připomeňme ovšem, že i v minulosti byly s různou

intenzitou, nicméně opakovaně narušovány zejména hojně medializovanými politickými evergreeny: vedle otázky sudetských Němců šlo o vleklé kontroverze kolem dostavby jaderné elektrárny Temelín. V posledním výzkumu byly ovšem česko-rakouské relace hodnoceny nejlépe za poslední čtyřleté období. Oproti poslednímu šetření (leden 2003) narostl podíl kladných vyjádření o téměř 20 procentních bodů a přiblížil se tak názorům na vztahy s Německem.

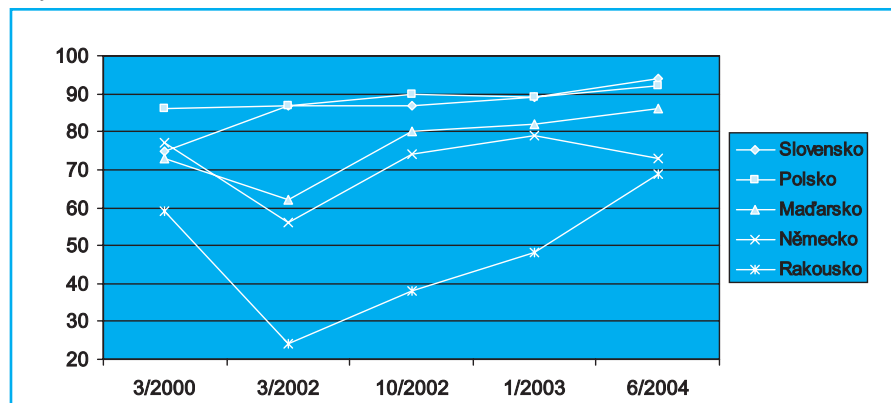
Také vnímání česko-německých vztahů je evidentně ovlivněno především jistou historicky danou zatížeností. Existuje-li totiž z hlediska veřejnosti jakási významnější (a tudíž reflektovaná) třetí plocha ve vztazích mezi ČR a Německem, pak se to zdá být jmenovitě poněkud odlišná právní i politická interpretace průběhu a výsledků druhé světové války včetně následného odsunu. Hodnocení dvoustranných vztahů od roku 1995 se proto jeví jako značně kolísavé, zřetelně v závislosti na aktuálním stavu dialogu o otevřených otázkách minulosti (kladné - minimum 45 %, maximum 79 %). V daném kontextu nepřekvapí, že počátkem roku 1996, tedy v neklidné atmosféře přípravy česko-německé deklarace, příznivé hodnocení vzájemných vztahů veskrze výrazně pokleslo. V roce 1999 se však podíl kladných hlasů dostal na úroveň prvního zjištění a v roce 2000 byl dokonce zaznamenán pohled ještě příznivější. Na jaře roku 2002 kladné hodnocení opět výrazně pokleslo, avšak hodnoty z posledních šetření se opět vrátily na relativně vysokou hladinu z roku 2000. Bezpochyby tedy šlo - analogicky jako v případě Rakouska - o reakci veřejného mínění na tehdejší turbulence v česko-německých vztazích. Připomeňme nicméně na tomto místě, že pouze u vztahů s Německem došlo na rozdíl od ostatních sledovaných zemí v porovnání s posledním výzkumem (leden 2003) k poklesu (o 6 procentních bodů) podílu kladných vyjádření (viz graf 5).

Ze shora uvedeného vyplývá, že právě ony již zmíněné historické resentimenty - opakovaně rozjiřující i současné bilaterální vztahy - hrají jednoznačně nemalou úlohu v posuzování obecného stavu relací mezi Českou republikou, Rakouskem a Německem (byť v tomto případě dnes oproti minulým letům už v menší míře). Skutečnost, že právě odlišné akcentování či přímo neslučitelný výklad některých otázek minulosti významně ovlivňují reflexi vztahů mezi Českou republikou na straně jedné a Německem a Rakouskem na straně druhé, velmi pregnantně dokládá šetření z června 2004, které mapovalo nahlížení na vztahy s okolními státy právě v kontextu diskusí kolem tzv. Benešových dekretů a z něhož vyplývá, že zhruba dvě třetiny dotázaných se domnívají, že Benešovy dekrety negativně ovlivňují vztahy s Německem (65 %), více než dvě pětiny pak s Rakouskem (43 %).

Vztahy se Slovenskem z mnoha dobrých důvodů zajisté představují samostatnou kapitolu, neboť se svou historicky danou specifičností přirozeně do značné míry kvalitativně vymykají z rámce ostatních sledovaných zemí.

Česko-slovenské vztahy nebyly vždy hod-

Graf 4. Kladné hodnocení vztahů k okolním zemím - časové srovnání.



Zdroj: Výzkumy IVVM, od roku 2001 výzkumy CVVM.

noceny tak vysoce, jako je tomu dnes, lépe řečeno v posledních třech letech. Vztahy obou nástupnických států bývalé federace v minulosti procházely, jak známo, taktéž jistými peripetiemi, přičemž zejména v éře vlády Vladimíra Mečiara zdaleka nedosahovaly současné kvality ani hloubky formálních i neformálních vazeb. K poměrně zásadnímu obratu došlo až po nástupu široké demokratické koalice v čele s Mikulášem Dzurindou v roce 1998. Dvoustranné vztahy reálně získaly novou kvalitativní úroveň; úzká politická spolupráce na poli vnějších vztahů, v bezpečnosti i ekonomické oblasti nezůstala bez odezvy ani v názorech české veřejnosti. Kladné hodnocení vztahů ČR se Slovenskem tak v porovnání s rokem 1996 narostlo o bezmála 40 procentních bodů. Po prvním výraznějším posunu k lepšímu, zaznamenaném v roce 1999 (zhruba tři čtvrtiny dotázaných), došlo počínaje rokem 2002 k dalšímu rapidnímu nárůstu kladných hodnocení.

Z tabulky 3 vyplývá, že důvěra převažuje nad nedůvěrou u slovenského premiéra Mikuláše Dzurindy a prezidenta Polska A. Kwasniewského. U ostatních sledovaných osobností mezinárodní politiky převažuje mezi českou veřejností nedůvěra. Je ovšem nutné poznamenat, že výsledky šetření jsou výrazně ovlivněny skutečností, že zhruba třetina dotá-

zaných ve všech případech nedokázala zaujmout stanovisko, některé čelné politiky pak nemalá část české veřejnosti vůbec nezná: slovenského prezidenta (byť v průběhu šetření zatím "designovaného") 20 %, rakouského kancléře Schüssela 30 % a maďarského premiéra Medgyessyho dokonce polovina české populace.

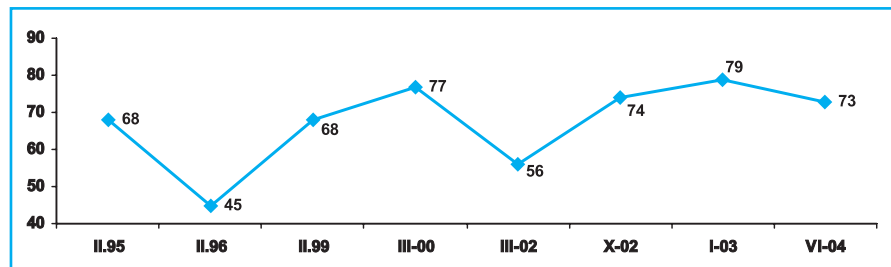
Daniel Kunštát

¹ Znění otázky: "Jaké jsou podle Vás současné vztahy České republiky s okolními zeměmi?"

² V dané souvislosti není bez zajímavosti, že podle květnového šetření CVVM podporovala a vstup okolních tranzitních zemí do Evropské unie naprostá většina českých dotázaných: Slovensko 83 %, Polsko 81 % a Maďarsko 78 % (vstup uvedených zemí nepodporovalo shodně pouze 8 % respondentů).

³ Otázka: "Nyní bych se Vás chtěl zeptat, nakolik důvěřujete lidem v jiných zemích. Můžete mi, prosím, říci pro každou zemi, zda důvěřujete jejím občanům hodně nebo málo? V případě, že neznáte lidi z dané země dostatečně dobře, řekněte mi a budeme pokračovat další zemí" (nabízené možnosti: spíše důvěřuje, spíše nedůvěřuje, neví + nezná). Šetření bylo součástí mezinárodního komparativního výzkumu *European Election Survey 2004* věnovaného proběhnuvším volbám do Evropského parlamentu. Výzkum proběhl ve všech členských zemích EU.

Graf 5. Vývoj kladného hodnocení vztahů ČR s Německem (údaje v %).



Zdroj: Data IVVM (CVVM).

Tabulka 3. Důvěra k vybraným politickým osobnostem (v %)

	Důvěřuje	Nedůvěřuje	Neví	Nezná
Mikuláš Dzurinda	39	25	30	6
Alexander Kwasniewski	34	19	33	12
Gerhard Schröder	23	34	30	13
Ivan Gašparovič	17	29	34	20
Wolfgang Schüssel	15	25	30	30
Péter Medgyessy	10	11	29	50

Zdroj: CVVM, Naše společnost 2004, 19. - 26. května, N=1006.

MALÁ ENCYKLOPEDIJE POJMŮ

EVROPSKÁ ROLE NĚMECKA

Karl-Rudolf Korte

Lze z toho, co bylo řečeno, vyvodit přesvědčivé odpovědi na otázku o postavení Němců a jejich roli v Evropě? Konflikt Východ-Západ po desetiletí ukázoval Němce v jejich myšlení a jednání. Spolu se zhroutil tradiční obraz nepřítele se uvolnily zděděné nebo dosud hájené pozice. Nový souřadnicový systém vyžaduje určitý způsob začlenění, který se zdůvodní ze své podstaty. Proč by se měli Němci v Evropě dále integrovat? Jak se bude integrace dále vytvářet? Které státy se musejí integrovat? Profesionální odpovědi se až dosud orientují ještě na kategorie, které vyplynuly z poznávacích schopností a politické škály priorit v dobách bipolarity. Avšak fakta odvozená ze zkušenosti ukazují na změny trendu. Nejpozději od zasedání Evropské rady v Maastrichtu (prosinec 1991) došlo ke zřetelné změně v někdejší smýšlení. Většina Němců je zajedno v tom, že vzhledem ke vzájemným závislostem neexistuje žádná alternativa k integraci a je zcela ochotna se zříci suverenity, vůbec však ne své identity. Úbytek kompetencí národních států neznamená v žádném případě pokles pocitu soudržnosti.

Tyto základní problémy se vzdalují od tradičních analýz nákladů a užítu spojených s německým členstvím v Evropské unii. Spíše posunují vzájemné napětí mezi národním státem a evropskou integrací do polohy vnitropolitického tématu politické kultury. V této subjektivní dimenzi politiky, v níž se národ ocitá tváří tvář vůči Evropě, došlo u mnoha občanů Německa ke změně postojů. Otázku o roli Německa v Evropě musí proto nejdříve zodpovědět sami Němci. Teprve jistota o vlastní roli vytváří politické opce, pro něž je Spolková republika Německo velmi důležitá jako "federativní činitel" jak při demokratickém a efektivním prohlubování EU, tak i při rozšiřování na východ. Němci totiž nejsou již pouze státem těžícím z mezinárodní politiky, nýbrž jako největší demokratický stát s vůdčí evropskou měnou (psáno v roce 1997-pozn.red.) jsou současně také tvůrci a nositeli mezinárodní politiky. Zahraniční politika Spolkové republiky se musí ve vlastním zájmu orientovat na zachování a rozšíření demokratického jádra Evropské unie. Úloha Německa v Evropě spočívá v podpoře demokracie.

Úryvek textu převzat z publikace: Weidenfeld, W.-Wessels, W. 1997. *Evropská unie od A do Z* (příručka evropské integrace). Praha: Univerzita Karlova/Vydavatelství Karolinum. 189-190.

LITERATURA K TÉMATU

ČESKOSLOVENSKO UPROSTŘED EVROPY

Dejmek, J. 2002. Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992). Praha: Centrum pro politiku a ekonomiku. 384 stran. ISBN 80-86547-07-8.

Publikace vydaná v roce 2002 představuje faktograficky neobyčejně bohaté a poučené kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Autor Jindřich Dejmek (1965) se zabývá dějinami mezinárodních vztahů a zahraniční politiky Československa, politickými a diplomatickými vztahy ČSR k evropským mocnostem Velké Británie, Francii, ale také sousedním státům Polsku, Maďarsku a Německu v období od vzniku republiky až po současnost.

Z hlediska obsahového zaměření na česko-německé vztahy je přínosná zejména kapitola nazvaná *Obtížné sousedství: Československo a německé státy*. Již z názvu je patrné, že autor organicky a ve významových souvislostech pojednává vztahy k Rakousku a Německu, což vychází z určité věcné provázanosti vztahů k oběma německy mluvícím sousedním zemím, jak v období 1918-1938, tak v období po druhé světové válce.

Již v úvodní fázi nové éry evropských vztahů, v říjnu roku 1918, došlo v českých zemích k ustavení čtyř provincií tzv. *Deutschböhmen*, vyjadřujících odmítnutí nově založené ČSR většinou politické reprezentace jejich německy mluvících občanů. Organizátoři podnikli tento krok v očekávání ustavení federace německy mluvících zemí střední Evropy, k níž se hodlali připojit. Versailleská smlouva však potvrdila vznik řetězu nástupnických států rakousko-uherské monarchie, včetně ČSR.

T. G. Masaryk si byl vědom důležitosti vztahů nové republiky vůči německy mluvícím obyvatelům. Také vůči Německu prováděla ČSR korektní politiku sousedské spolupráce vycházející z přesvědčení, že poražené Německo se dříve či později objeví opětovně na evropské scéně v roli velmoci. Obavy z renesance plánů *Mittleurop*y dominované Německem vedly čs. zahraniční politiku k vytvoření aliančních svazků s menšími státy střední a jihovýchodní Evropy, Rumunskem a Jugoslávií v rámci Malé dohody.

Zásadní význam pro meziválečný vývoj mělo uzavření tzv. Locarnského paktu roku 1925, kterým se Německo zavazovalo respektovat stanovenou linii svých západních hranic. *Détente* mezi Německem a Francií pod patronátem Británie měl podle názorů čs. ministerstva zahraničních věcí zmírnit nacionální antagonismus uvnitř ČSR. K prohloubení sousedských vztahů však nedošlo a nástup nacismu k moci v roce 1933 aktivizoval sudetoněmeckou irredentu argumentující právem na sebeurčení pro německy mluvící menšinu.

Nepodařilo se smluvně garantovat východní německé hranice a ČSR začala hledat variantní řešení bezpečnostních garancí. V roce 1936 začaly masivní útoky nacistické propagandy a zejména ve Velké Británii nalezly ohlas stížnosti Sudetoněmecké strany K. Henleina na údajný útlak německé menšiny v čs. státě. Krize kulminovala v září 1938, kdy Mnichovská dohoda uložila ČSR, aby odstoupila velkou část teritoria českých zemí ve prospěch třetí říše.

Poválečným rozhodnutím vítězných spojenců v Postupimi bylo rozhodnuto přesídlit transferem skupiny etnických Němců (včetně sudetských) na území mateřského stát s cílem zabránit jejich opětovnému zneužití. Německo bylo rozděleno v době studené války na dva státy a postupně narovnání vzájemných vztahů započaté tzv. východní politikou W. Brandta vyvrcholilo roku 1997 podepsáním česko-německé deklarace, jíž se obě země zavázaly nezatěžovat vzájemné vztahy minulostí. Přesto požadavky vyhnaneckých organizací na zrušení tzv. prezidentských dekretů zkomplikovaly vstup České republiky do Evropské unie.

Václav Klaus v předmluvě k přínosné studii konstatuje, že autor publikace „českou státnost považuje za nezpochybnitelnou hodnotu, a to nikoliv pouze v historickém pohledu, ale i v budoucí evropské perspektivě naší národní existence.“

Václav Houžvička

Česká politika vůči Německu mezi aktivismem a defenzívou (I)

Česko-německé vztahy zažily po roce 1989 více než dekádu převážně produktivního a intenzivního soužití, jehož základem jsou historicky bezpříkladná blízkost zájmů a hodnotové orientace. Před vstupem do EU českou politiku vůči SRN charakterizovala především rozvinutá, decentralizovaná spolupráce v mnoha oblastech hospodářství, bezpečnosti, ochrany životního prostředí, dopravy a dalších. SRN se stala nejvýznamnějším hospodářským partnerem ČR jak pokud jde o zahraniční obchod, tak v oblasti přímých zahraničních investic v ČR. Jen Škoda-Volkswagen zajišťuje okolo 10 % českého exportu. V řadě oblastí - jako např. ochrany životního prostředí, ochrany hranic, výstavby centrální banky, Ústavního soudu - česká politika a hospodářství přejímaly některé politické, právní a administrativní modely a postupy od svého souseda. Vztahy v oblasti kultury a vědy jsou bezproblémové, doléhá na ně ale omezenost státního rozpočtu a veřejného zájmu.

Nejviditelnějším prvkem vzájemných vztahů je ale nejen jejich stabilizace, nýbrž i absence nových impulsů na politické úrovni. Na jedné straně česká politika reagovala na podněty (zejména ty negativní), přicházející z Německa a jednotlivých spolkových zemí, v první řadě Bavorska. Na straně druhé byl ovšem charakter české politiky vůči SRN od roku 1991, tedy po ukončení období optimismu změny, úzce spojen s vnitropolitickou konstelací a schopností (či ochotou) jednotlivých aktérů koordinovat vzájemně své postoje a kroky. Ani ideová a politická spřízněnost Prahy a Berlína za vlády levice a levého středu nebyla garantem skutečně intenzivního partnerství. Absence napětí mezi oběma vládami v oblasti historické agendy vztahů se automaticky netransformovala do větší blízkosti. V roce 2003 navíc učinila česká politika jistý úkrok od Německa v otázce české evropské integrace a bezpečnostní politiky.

Různé proudy české politiky vůči Německu málokdy dospěly k jednotnému přístupu, který by šel za rámec toho, co lze nazvat "minimální defenzivní konsensus". To byl jeden z důvodů, proč Praha aktivně přistupovala především k historické agendě vzájemných vztahů, kde takový úzce vymezený konsensus nejspíše od roku 1995 existoval. Česká společnost přitom jen pomalu vstřebávala demyťovaný obraz česko-německých vztahů, jak jej předkládala dvoustranná komise historiků a jednotliví badatelé. Diskusi ovšem zatěžovala i menšinová tendence k určitému "národnímu nihilismu" a přejímání revizionistických tezí, které se v poslední době více uplatňují (ale nedominují) ve společenském diskursu v SRN.

Vnitropolitickou atmosféru vztahů s Německem ovlivňovala skutečnost, že od roku 1991 docházelo mezi politickými stranami k soutěži "garanční politiky": některé strany a jejich představitelé se snažili získat důvěru veřejnosti tím, že se prezentovali jako obhájci

Tabulka 4. Podpora přistoupení nových členských států do EU (v %)

Otázka: "Jaký je Váš názor na vstup těchto zemí do Evropské unie? Podporujete nebo nepodporujete jejich vstup do EU?".

	Podporuje	Nepodporuje	Neví
Slovensko	83	8	9
Česká republika	82	12	6
Polsko	81	8	11
Maďarsko	78	8	14
Slovinsko	77	8	15
Malta	70	8	22
Kypr	68	11	21
Estonsko	68	12	20
Lotyšsko	68	13	19
Litva	67	13	20

Zdroj: CVVM, Naše společnost 2004 (19. - 26. května 2004, N=1006).

Poznámka: Hodnoty v tabulce jsou součtem odpovědí "rozhodně podporuje" a "spíše podporuje" a "spíše nepodporuje" a "rozhodně nepodporuje".

České republiky proti reálným či domnělým nárokům z německé (sudetoněmecké) strany. Na rozdíl od realistické politiky ochrany zájmů českého státu a jeho občanů, tato soutěž mantinely pro aktivity vlády zužovala a zvyšovala závislost na volebních preferencích a podpoře. Navíc činila českou politiku velmi citlivou na kroky nebo i jen verbální gesta různých aktérů německé politické scény. Byl založen prvek asymetrie v pohledu na západního souseda: stávalo se, že českou veřejnost a potažmo části

politické scény ovlivňoval účelový postoj radikálních sudetoněmeckých spolků a bavorské zemské politiky více, než německá vláda a její oponenti na federální úrovni. Paradoxně tak docházelo k nechtěnému posilování druhoradých zájmových skupin a organizací i lokální politiky samotnou reakcí české strany.

Vladimír Handl

(pokračování v dalším vydání)

REGIONÁLNÍ IDENTITA V SOUVISLOSTECH GLOBALIZACE A MODERNIZACE

Problematika identity člověka je dlouhodobým předmětem zájmu společenských věd [mj. Goffman 1959, Mead 1968, Habermas 1976, Hauser 1989, Erikson 1991, Giddens 1996, Rosenthal 1997, Alheit 2002]. Mnozí autoři se shodují v názoru, že identita je životně důležitým principem integrity každého člověka a současně existencionální platformou života sociálních skupin či národů [mj. Chalupný 1932, Havel 1990, Patočka 1992, Gellner 1993, Hroch 1996, Holý 2001]. Umožňuje orientaci lidí ve složitém, často nepřehledném a dynamicky se měnícím sociálním prostoru. Identita člověka je tvořena mnoha vztahy k okolnímu světu. V systému těchto vztahů dochází v průběhu života člověka pod vlivem nejrůznějších společenských, kulturních či politických změn a historických událostí k vytváření identifikačních vazeb a vztahů, které mají nesterýlní význam a vzájemně odlišnou intenzitu.

V souvislosti s procesy evropské integrace, modernizací společnosti a v důsledku působení globalizačních vlivů je v posledních letech aktuální a současně velmi atraktivní uvažovat o významu identity evropanství. Současně s tím roste zájem nejrůznějších odborníků a vědců o výzkum a poznání projevů tradičních lokálních identit menších kulturních celků (mj. mezinárodní konference "Evropská, národní či regionální identita", Praha 2003). V rámci vytváření společného evropského prostoru se stále častěji pozornost domácích i zahraničních

badatelských týmů zaměřuje na výzkum stavu regionální identity obyvatel nejrůznějších oblastí (mj. projekt "Biographische Identität im Grenzraum" 1999-2003, mezinárodní vědecký tým Univerzity Göttingen/Univerzity Wrocław/Sociologický ústav AV ČR - oddělení České pohraničí). Právě o regionálním rozměru lidského života se uvažuje jako o významném problému současnosti a inspirativním zdroji odborných diskuzí a polemik.

Regionální identitě rozumíme jako jedné z dimenzí identity člověka. V obecném významu lze regionální identitu chápat jako ztotožnění s určitým teritoriem (územím, regionem, místem či prostorem) a na straně druhé jako sumu duchovních a materiálních hodnot, charakteristickou pro regionální soubor heterogenních společenstev, která je odkazována generacím [Szcepański 1999].

Zásadní význam zkoumání stavu regionální identity vystupuje do popředí v perspektivě evropských integračních procesů a otázek budoucího způsobu fungování "společné" Evropy. Současně nelze oddělit význam přeměny národních států ve smyslu stále větší otevřenosti vůči jiným kulturám, etnikům a dalším modernizačním vlivům. Podle amerického politologa F. Fukuyamy (The End of the History and the Last Man, 1992) je třeba o modernitě uvažovat jako o triumfu tržního hospodářství a liberální demokracie, představující sílu, které nemožno tradiční lokální či regionální kultury a pospolitosti historicky vzdorovat. O způsobu

zanikání tradičních pospolitostí a regionálních kultur ve světle kontinuální expanze modernity uvažují i další autoři [Lévinas 1988, Müller 2001].

Zkoumání regionální identity je možné jen v souvislosti s procesy modernizace společnosti, celosvětovou globalizací a takzvaně postmoderními trendy ve společnosti. V souvislosti s myšlenkou, že život současného člověka je výrazně vymezen "oddělením času a prostoru" se vzhledem k akcelerujícím trendům modernizace společnosti a globalizace (globalizaci uvažujeme jako proces, který je vrcholem trendu modernizace, zřejmého již v období vrcholného středověku - Budil 2003) o významu překrývání regionálního s globálním prostorem [Giddens 1996]. Globalizační vlivy jsou charakteristické univerzalistickou ambicí probíhající v různých rovinách (sociální, kulturní, ekonomické, právní), přičemž hloubka a dynamika těchto procesů se liší podle povahy a stavu společenského života jednotlivých regionů.

Jednou z klíčových otázek je schopnost obyvatel regionů tyto procesy reflektovat, (ne-)ochota přijímat, selektovat a institucionalizovat, nebo dokonce vytvářet modernizační impulzy a současně se vyrovnat s jejich sociálními, kulturními, politickými a ekonomickými důsledky. Globalizační procesy se významně podílejí i na vytváření vztahu člověka k místu a stálosti identifikačních vazeb k území. V rámci dopadu a síly globalizačních procesů je význam regionální identity často zpochybňován [Bauman 2002]. Regionální vazby jsou v perspektivě "postmoderního" myšlení často považovány za projev konzervatismu a nedostatečné pružnosti a schopnosti reagovat na podněty doby [Keller 2000]. Někteří autoři se domnívají, že prostorová determinace lidí se mění na participaci kultury v širokém pojetí [Bauman 1999].

V rámci globalizačních a modernizačních vlivů se objevují snahy posílit regionální vazby, často i na úkor vazeb na státní útvary. V oblasti sociálních věd probíhá diskurz přímého vlivu globalizace na zpochybnění identity relativně mladé, zhruba dvě stě let se formujícího etnického sebevědomí národních států. Národním kulturám fungujícím díky ekonomicko-sociální integrační síle národního hospodářství vyvstává ve světle globalizace riziko, že přijdou o značnou část symbolické moci. Na druhé straně se naopak mohou prosazovat okrajová kulturní společenství a tradiční regiony dlouhodobě existující v nerovnocenném kulturním (sociálním či politickém) postavení k diktovanému zájmu konstituující se národní kultury. Různé ambiciózní kulturní oblasti nyní stojí před možností využít reálnou šanci získat výhodnější postavení vně národního státu a kultury v rámci "globální vesnice". V perspektivě integračních procesů v Evropě je význam regionální identity spojován s anticeutralistickými tendencemi, snahou oslabit nacionalistické postoje a zdůraznit potřeby vytvářet moderní společnost [Habermas 1993]. Prointegrační koncepce modernizace středovýchodní

Evropy poukazují na regionalizaci jako na hlavního nositele sociální změny. Regionalismu lze rozumět jako sociálnímu hnutí, které generuje samovládu a věcnost místního společenství (Szlachcicova 2003).

Jako určitá reakce na globalizační procesy a vytváření globálního prostoru se uvádí fenomén takzvaného nového regionalismu, který zvýznamňuje jedinečnost regionálních pospolitostí a autenticitu lokálních kultur, zdůrazňuje vazbu člověka k místu a jeho zakořenění v sociálním i fyzickém prostoru [Szlachcicova 2003]. Lokality a vazba na místo mají symbolický význam a jsou důležitým předpokladem individuální a kolektivní identity. Vedle "genia mundi", připisujícího smyslu regionální identity relativní význam, zřejmě paralelně existuje i "genius regionis", tedy neopakovatelnost a jedinečnost propojení mimořádných vlastností a významů určitého území s vědomím jeho obyvatel.

V kontextu nové regionalizace se zdá, že zůstává regionální identita obyvatel základním předpokladem sociální a kulturní koheze v modernizovaných společnostech. S ohledem na pluralizaci a individualizaci hodnotových postojů při formování životních stylů a dynamice kulturních proměn a tedy snižování předvídatelnosti a čitelnosti společnosti jako celku je regionální identita naopak faktorem přispívajícím k uspořádanosti, stabilitě, orientaci v sociálním prostoru a nakonec i společnému zájmu a vzájemné soudržnosti jedinců a

sociálních skupin.

Vedle modernizačních vlivů ve společnosti a globalizačních dopadů či diskurzu nové regionalizace je pro pochopení procesů vytváření identifikačních vazeb k regionu zvláště důležité poznání konkrétních sociálních a ekonomických podmínek regionu a dalších předpokládaných faktorů (síla sociálních vazeb, krajina, ekologická situace) ovlivňujících rozhodovací procesy sociálních aktérů při řešení různých životních situací. Zejména v regionech s extrémní mírou nezaměstnanosti a zaostalou ekonomickou strukturou či silně znečištěným životním prostředím se obyvatelé každodenně vyrovnávají s natolik vážnými problémy, že jsou často důvodem k odchodu mimo region. Vznikají otázky, jaký je skutečný stav regionální identity, jaká je její struktura, které faktory jsou rozhodující pro vztah obyvatel k regionu či jak silnou regionální identitou se vyznačují hlavní sociální skupiny.

Regiony jsou nejen kolbištěm minulosti, nepřilíhajícími hřištěm současnosti, ale ukazují se jako významná "aréna" budoucnosti a jejich obyvatelé jako hlavní aktéři budoucí podoby a fungování společného evropského prostoru [Vencálek 1998]. Fungující regiony v rámci národních států (rovněž i národní státy jako "regiony" v rámci Evropy) jsou tím nejvýznamnějším předpokladem úspěchu fungování Evropské unie jako celku.

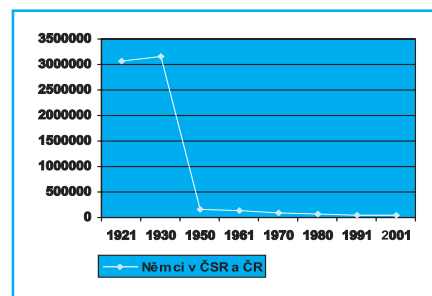
Ondřej Roubal

Postavení německé menšiny v kontextu česko-německých vztahů

Podle definitivních výsledků sčítání lidu, domů a bytů k 1. březnu 2001 se v ČR k jiné než české národnosti přihlásilo 980 283 osob, což představuje podíl 9,4 %. Z toho občanů německé národnosti je 39 106 (0,4 %). Nicméně, zástupci německých organizací výsledky sčítání lidu často zpochybňují a předpokládají ve skutečnosti vyšší počet osob německé národnosti.¹ Že by tato možnost mohla přicházet v úvahu, mohou nazna-

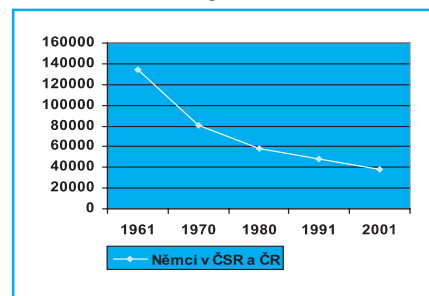
čovat výsledky sčítání lidu z roku 2001 na základě přihlášení se k mateřskému jazyku. Němčinu jako mateřštinu uvedlo 41 328 osob (0,4 %) a souběžně češtinu a němčinu, tj. zápis dvou mateřských jazyků, uvedlo 11 061 osob (0,1 %).² Také údaje velvyslanectví SRN o počtu vydaných německých pasů převyšuje výsledky sčítání lidu. V roce 2002 se vycházelo z 60 000 majitelů německých pasů v ČR.

Graf 6. Početní vývoj německé menšiny v období 1950-2001.



Zdroj: Historická statistická ročenka ČSSR. 1985. Federální statistický úřad/SNTL. 429. Stašková, B. 2004. Národnostní menšiny v ČR (vybraná data). Interní tisk Sekretariátu Rady vlády ČR pro národnostní menšiny.

Graf 7. Početní vývoj německé menšiny v období 1961-2001 v detailním pohledu.



Tabulka 5. Dlouhodobý trend počtu německy mluvících obyvatel českých zemí

Rok	1961	1970	1980	1991	2001
Počet Němců ČSSR/ČR	134.143	80.903	58.211	48.556	39.106

Zdroj: Hernová, Š. „Němci v ČSR v letech 1950-1980.“ Slezský sborník 4/1987. 265.

"Zástupci německé menšiny to mimo jiné vysvětlují tím, že starší generace trpí doposud pocitem strachu otevřeně se hlásit k německé národnosti. Přetrvávání tohoto jevu v povědomí starší generace příslušníků německé menšiny nelze vyloučit, vypovídá v individuálních případech o psychické újmě v důsledku opatření po druhé světové válce."³

Německá menšina je třetí největší národnostní minoritou v České republice vzdor tomu, že od poválečného transferu více než třech milionů československých Němců docházelo ke znatelnému úbytku počtu těchto obyvatel. Jen za poslední dvě sčítání lidu v letech 1991 a 2001 klesl počet osob s německou národností o 8500, tedy o jednu pětinu.

Současné demografické tendence potvrzují, že příslušníků menšiny výrazně ubývá. Klesající počet příslušníků německé národnostní menšiny není ojedinělý fenomén. Početní úbytek vykazují také ostatní minority v České republice (ale také německých menšin v řadě dalších evropských zemí).

Nepříznivá je věková a vzdělanostní struktura německé menšiny v ČR, třebaže strmý pokles počtu příslušníků se podařilo od 80. let výrazněji zmírnit.⁴ Většinu stále tvoří ženy, a to 53 % (20 715 osob). Ve svazech Němců představuje průměrný věk 65 let (ve Shromáždění Němců a 69 let u Kulturního sdružení). Což odpovídá i demografickým datům ze sčítání lidu, kde u žen převládá věk od 50 do 70 let, věková struktura mužů je ještě nepříznivější, 34 % jich je ve věku nad 70 let.

Absence etnické inteligence výrazně ovlivňuje celkovou prezentaci menšiny. Chybí hnací síla kulturní produkce, tvořící a uchováající kulturní bohatství menšiny, navíc dnešní mladá generace představující malý procento z celkové věkové skladby menšiny (jen necelých 13 % českých Němců je ve věku do 29 let, ve věku do 14 let je to pouze necelých 4,5 %) již identifikaci s německou národností v naprosté většině necítí. Necelá polovina příslušníků menšiny dosáhla pouze základního vzdělání, druhou nejpočetnější skupinou jsou absolventi učilišť bez maturity. V cestě k vyššímu vzdělání stála těmto občanům až do roku 1989 často překážka v podobě jejich etnického původu.

O slábnoucí etnické identitě českých Němců svědčí také pokles zájmu o svazový život. Zarážející je navíc skutečnost, že v obou svazech německé menšiny - Kulturním sdružení občanů německé národnosti vzniklém v roce 1969 a Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku založeném v roce 1992 - je registrováno pouze 8.500 členů, což nepředstavuje ani 25 % z celkového počtu českých Němců. Současně je na místě připomenout, že podle registrace Ministerstva vnitra ČR k 31. prosinci 2003 působí dnes celkem 55 právnických subjektů - německých menšinových organizací, v jejichž stanovách je deklarován německý národnostně menšinový aspekt, nebo jde o organizace působící ve prospěch německé menšiny. Důvody, proč nemá většina Němců

zájem se sdružovat, je patrně nutné hledat v minulosti, konkrétně v přetrvávající zkušenosti z poválečných let a s tím spojené neblahé zkušenosti se zneužitím.

"Příčinou je realita německého obyvatelstva v poválečných letech a v letech totalitního režimu, je to důsledek šikanování a strachu se veřejně přiznat ke své národnosti. I když se dnes poměry změnila, a menšina se může volně scházet a seberealizovat, strach a obavy přetrvávají."⁵

Pro srovnání uvádím situaci Němců na Slovensku, kde z celkového počtu 5.400 občanů německé národnosti jich je 4.800 - tedy naprostá většina - v Karpatoněmeckém spolku, jediné organizaci německé menšiny na Slovensku.

Početnější z obou sdružení v České republice představuje zastřešující organizaci pro samostatně registrované regionální svazy Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku s 5.500 osobami německé národnosti. Nejpočetnější regionální sdružení Shromáždění Němců nalezneme v Karlovarském, Libereckém a Moravskoslezském kraji.

Etnickou identitu českých Němců narušily "trestající" principy poválečného období. Teprve v roce 1968 byla menšina zákonně uznána (Zákon o postavení národností v ČSSR č. 144/1968), do té doby byl na její příslušníky všemožně vyvíjen tlak směřující k opuštění etnické příslušnosti a příklonu k majoritě.⁶ Asimilace (a tedy zánik) menšiny byla také cílem komunistického režimu. O rok později, tedy v roce 1969, vzniklo Kulturní sdružení občanů německé národnosti (v dostupných materiálech regionálních archivů označované jako jeden z neaktivnějších svazů Národní fronty).⁷ Svazové aktivity po roce 1989 se aktuálně zaměřují na zastavení poklesu zájmu o relevantní problémy menšiny, znovunalezení a uchování vlastní kulturní produkce, revitalizaci jazykové kompetence v německém jazyce, vzdělávání dětí v mateřštině, vydávání vlastních tiskovin, hledání historické kontinuity na českém území a hledání nových obsahů.⁸ Podmínky pro uskutečňování těchto cílů jsou zabezpečovány ze dvou zdrojů. V rámci dotační politiky prostřednictvím ministerstev kultury a školství, mládeže a tělovýchovy formou projektů předkládaných občanskými sdruženími národnostních menšin a v rámci podpory setkávání středisek od Spolkové republiky Německo (prostřednictvím velvyslanectví SRN v Praze). Německá menšina, stejně jako další, má v současnosti podporu vládních orgánů, včetně finanční.⁹

Role německé menšiny v Československu od roku 1918 byla převážně iredentistická. Vznik nové republiky byl reprezentací československých Němců odmítnut. Českoslovenští Němci se proto - ostatně jako každá nespokojená sociální nebo etnická skupina - přiklonili k extrémistickým stranám, resp. extrémní pravici a nacionálně vyhrocené rétorice. Stali se subjektem politiky, která vedla k rozhodujícímu zlomu, totiž ke konci soužití Němců s Čechy v českých zemích.¹⁰

Při formulování svého politického programu a požadavků vycházeli němečtí politici z tzv. velkoněmeckých a pangermánských myšlenek akcentujících Němce na úkor ostatního obyvatelstva.¹¹ Transfer československých Němců, který je třeba interpretovat jako součást výsledků druhé světové války, a pozdější převzetí politické moci KSČ zahájilo stagnační období v politickém, kulturním a společenském životě a tedy i v národnostní politice, které trvalo až do roku 1989.

Klademe-li si otázku, jakou roli sehrává německá menšina v referenčním rámci současných česko-německých vztahů, je třeba vzít v úvahu všechny doposud zmíněné informace. Významným novodobým přelomem pro reprezentaci německé menšiny byl rok 1989. Pro československé Němce začalo aktivistické období. Na politické úrovni se sdružovali v národnostní sekci Občanského fóra, v prvních volbách měli dokonce po jednom zástupci ve Federálním shromáždění a České národní radě. Extremisticky smýšlející skupiny příslušníků německé menšiny se zapojily po roce 1989 v Plzni do činnosti Demokratické strany Sudety s cílem vyřešit majetkové i finanční odškodnění českých Němců i sudetských Němců. Požadavky zahrnující také zrušení prezidentských dekretů, se neustále radikalizovaly. Od činnosti Demokratické strany Sudety se od samého počátku distancovaly oba svazy reprezentující německou menšinu v ČR. Organizace s počátečními ambicemi politické strany konstituující se od roku 1992 a opírající se o podporu Krajského spolku odsunutých sudetských Němců Stříbro-Plzeň v Dinkelsbühlu se rok nato rozpadla v důsledku nejasných základních cílů dalšího směřování a personálních neshod ve vedení.¹²

Na organizační úrovni vznikl v roce 1990 vedle Kulturního sdružení občanů ČR německé národnosti Svaz Němců v Československu. Nově vzniklý svaz, který se rozpadem Československa přejmenoval na Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, získal brzy po svém vzniku dominantní postavení v reprezentaci německé menšiny v Československu a později v České republice. Dnes Shromáždění Němců zastupuje české Němce ve FUEV¹³ (Federalistická unie evropských menšin), od roku 2004 také v české pobočce bruselského EBLUL (Evropská kancelář pro méně užívané jazyky) a vysílá pravidelně od roku 1998 svého zástupce do Koordinační rady česko-německého diskusního fóra.

Z hlediska právních závazků vůči německé menšině je patrné, že požívá ochrany menšinových práv podobně jako všechny minority v ČR. Ochrana je realizována vnitřním právním řádem i mezinárodními úvazky. Postavení menšiny v česko-německých vztazích je zakotveno ve dvou česko-německých smlouvách, Smlouvě mezi Spolkovou republikou Německo a Českou a Slovenskou Federativní Republikou o dobrém sousedství a přátelské spolupráci z roku 1992 a Česko-německé deklaraci o vzájemných vztazích a jejich budoucím rozvoji z roku 1997.¹⁴ Ve smlouvě z roku 1992 je německé menšině věnována pozornost v

článku 20 odst. 1 až 5 a článku 21 odst. 1 až 3, podle nichž je garantována podpora uchování, rozvoje kultury a tradic. Potvrzení těchto závazků nalezneme také v článku V. deklarace¹⁵ a v dohodě o kulturní spolupráci s Německem z roku 2001.

Z uvedených údajů vyplývá, že německá menšina sehrává v kontextu česko-německých vztahů významnou roli. Nic na tom nemění nepříznivé údaje o sociální struktuře, vykazující pokles počtu jejich příslušníků. Na druhé straně však je nutno vidět deficity, které neumožňují, aby menšina převzala funkci aktivního mostu mezi Čechy a Němci, a které z její reprezentace činí nej slabší článek diskusních stran v česko-německých vztazích. Je to především nedostatečný počet vzdělaných osob, malá důvěryhodnost zástupců pro politické strany v ČR a reprezentace roztržštěná do dvou svazů. Neopomenutelným bodem aktuálního vývoje je diskutované humanitární gesto vůči aktivním odpůrcům nacismu a příslušníkům národnostních menšin v ČR. Dokument předložený vicepremiérem Špidlovy vlády P. Marešem počítal s odškodněním několika set českých Němců (prostřednictvím Česko-německého fondu budoucnosti), kteří prokáží přímé souvislosti mezi utrpenou osobní újmou a opatřeními přijatými po druhé světové válce (zejména v letech 1945-48, resp. do roku 1953, kdy byl dokončen proces úpravy jejich státního postavení) na území dnešní České republiky proti osobám z řad tzv. nepřátelského obyvatelstva.

Tomuto vládnímu návrhu předcházela návrh tehdejšího prezidenta Shromáždění Němců H. Korbela z roku 2001, který nerespektoval české stanovisko historické a právní kontinuity a byl odmítnut v lednu 2002 Petičním výborem Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR.

Část politické reprezentace a veřejnosti se tím poprvé seznámila se situací občanů německé národnosti a začala o ni projevovat ve větší míře zájem. Objevily se diferencované názory, které mohou představovat solidní bázi pro politickou, odbornou a veřejnou diskusi na toto stále citlivé téma jak z hlediska samotné německé menšiny, tak většinové populace.

Německá národnostní menšina se prostřednictvím reprezentace Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku začleňuje do nadnárodních organizací národnostních menšin v Evropě formou kulturní a svazové spolupráce (FUEV, EBLUL aj.), a udržuje kontakty s ostatními německými menšinami, především ze zemí bývalého východního bloku (Slovensko, Maďarsko, Polsko). Ustavily se rovněž mládežnické organizace menšiny, například Jukon (Jugendkontakt), čítající 100 členů, především v regionech severní Moravy a východních Čech. Národnostní faktor zde není výhradně konstituujícím znakem, přesto se Jukon definuje jako mládežnická organizace německé menšiny.

Čeští autochtonní Němci navíc pro svou činnost získávají pomoc u tzv. nových Němců, tedy občanů SRN a Rakouska, kteří se v ČR z pracovních, rodinných či jiných

důvodů natrvalo usazují. Budoucí reprezentace německé menšiny bude patrně kombinací obou těchto skupin.

Lukáš Novotný

¹ Diskusní příspěvek W. Piverky in: *Češi a Němci věční sousedé/Tschechen und Deutsche ewige Nachbarn*. Praha 1993. 142-144.

² Národnostně menšinová politika České republiky. Základní dokumenty. Praha 2003, 2-7. K problematice jazykové kompetence u příslušníků německé národnostní menšiny viz Novotný, L. „O němčině jako mateřštině ve střední Evropě,“ in Šrajjerová, O. (ed.): *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí*. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě, 254-260. Fürst, R. Ch.: „Gibt es noch Deutschsprachige als Brücke in Tschechien?“ in *Minderheiten: Brücke oder Konfliktpotential im östlichen Europa*. Tagung der Ost-Projektgruppe III in Regensburg am 28. Juni 2002. München 2002. 35-42.

³ Sulitka, A. „Die deutsche nationale Minderheit und ihre Zukunft.“ *Landeszeitung* 17/2004, (překlad z němčiny autor).

⁴ Pro získání podrobnějších údajů o vývoji sociální struktury národnostních menšin v České republice po roce 1945 včetně německé viz Sokolová, G. 1987. *Soudobé tendence vývoje národnosti*. Praha 1987. Srb, V. „Demografický profil německé menšiny v Československu.“ *Český lid* 75, 1988, 29-42.

⁵ Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2002. Úřad vlády ČR-Rada pro národnostní menšiny. Praha: 2003. 62 a dále.

⁶ O vývoji německé menšiny po roce 1945 viz Staněk, T. 1993. *Německá menšina v českých zemích 1948-1989*. Praha: ISE. Staněk, T. „K současnému postavení německé menšiny v České republice,“ in Sokolová, G.-Šrajjerová, O. (eds.) 1998. *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Opava: Slezský ústav. 88-101.

⁷ Frištenská, H.- Sulitka, A. 1994. *Průvodce právy příslušníků národnostních menšin v ČR*. Praha: Demokratická aliance Slovákov v ČR. 21 a dále.

⁸ Sborník příspěvků ze semináře o implementaci zásad stanovených Rámcovou úmluvou o ochraně národnostních menšin v České republice (Koloděje, 2. prosince 2003). Praha 2004. Dále také Balvín, J. 2003. *Koncepce politiky hl. m. Prahy ve vztahu k národnostním*

menšinám. Praha.

⁹ K základním dokumentům viz sborník *Národnostně menšinová politika České republiky*. Úřad vlády ČR-Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny. Praha 2003.

¹⁰ Kural, V. 1993. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v Československém státě (1918-1938)*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 207.

¹¹ Dejmejk, J. 2002. „Edvard Beneš, sudetští Němci a mezinárodní prosazení transferu minorit,“ in Pavlíček, V. (ed.): *Benešovy dekrety*. Sborník textů. Praha . 30 a dále.

¹² Viz Mareš, M. (ed.) 2003. *Etnické a regionální strany v ČR po roce 1989*. Brno: CDK. 215-218.

¹³ Ve FUEV začínalo Shromáždění Němců jako korespondující člen zastupovaný Sudetoněmeckou radou až do roku 1997, kdy získalo statut samostatného člena. Tuto změnu lze pouze přivítat s ohledem na „asymetrický“ charakter tohoto zastupování.

¹⁴ Viz Dejmejk, J. 2002. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918-1992)*. Vybrané kapitoly z dějin československé zahraniční politiky. Praha: CEP. (především kapitola *Obtížné sousedství: Československo a německé státy*, 45-89). Dále také Kunšát, M. „Germany and the Czech Republic,“ in Handl, V. (ed.) 1999. *Germany and East Central Europe since 1990*. Praha: Karolinum. 233-262. Götze, A. 1995. „Verständnisprobleme auf dem Weg zur Partnerschaft nach 1989,“ in Brandes, D. (ed.): *Tschechen, Slowaken und Deutsche-Nachbarn in Europa*. Hannover. 85-117.

¹⁵ Viz Handl, V. 1999. „Die tschechisch-deutsche Erklärung von 1997: Politisches Ende eines schwierigen historischen Kapitels?“ in: König, F. (ed.): *Im Schatten der Vergangenheit. Deutsche und Tschechen – Aussöhnung mit Hindernissen*. Potsdam. 11-23.

**Další informace
a jazykové mutace bulletinu
naleznete na
internetové adrese:
www.borderland.cz**

Soubor základních informací a dokumentů přibližujících právní rámec postavení národnostních menšin v České republice zahrnuje jak statistické údaje ze *Sčítání lidu, bytu a domů 2001*, tak rovněž všechny základní legislativní dokumenty vztahující se k tématu v dvojjazyčné (česká/anglická verze) publikaci: *Národnostně menšinová politika České republiky-základní dokumenty*, kterou vydal Úřad vlády České republiky-Sekretariát pro národnostní menšiny v Praze v roce 2003.

Publikace kromě aktuálního stavu problematiky také reflektuje důležité změny, k nimž došlo poté, kdy ČR přistoupila k *Rámcové úmluvě o ochraně národnostních menšin* (1998), podepsala *Evropskou chartu regionálních a menšinových jazyků* (2000) a Parlament ČR schválil *Zákon o právech příslušníků národnostních menšin* (2001).

Názory českých a německých kandidátů do Evropského parlamentu

Pracovní skupina Politika Česko-německého fóra mládeže vzniklého z iniciativy Koordináční rady Česko-německého diskusního fóra (ustavena roku 2001) provedla před červnovými volbami 2004 do Evropského parlamentu (EP) výzkum mezi českými a německými kandidáty do EP, který si kladl za cíl vyhodnotit možnosti hlubší spolupráce mezi Čechy a Němci v rámci Evropské unie. Šetření s názvem „Průzkum postojů českých a německých kandidátů ve volbách do Evropského parlamentu 2004 k otázkám česko-německých vztahů v evropském kontextu“ se zúčastnilo celkem 50 českých a 102 německých kandidátů, přičemž byly zohledněny rozdílné podíly křeslel v EP a zastoupení měly všechny parlamentní strany obou zemí. Kandidáti obdrželi celkem osm otázek k aktuálním problémům, společným pro obě země.

V otázce konkrétních a osobních zkušeností s druhou zemí se potvrdil předpoklad, že česká strana zná Německo lépe než německá Českou republiku. Podle ankety nemá 24 % dotazovaných německých kandidátů do EP žádné znalosti o ČR, v případě českých kandidátů jsou to jen u 4 %. Naprostá většina Čechů má buď nějaké (48 %), nebo četné (48 %) zkušenosti s Německem. U Němců je to v obou případech o 10 % méně.

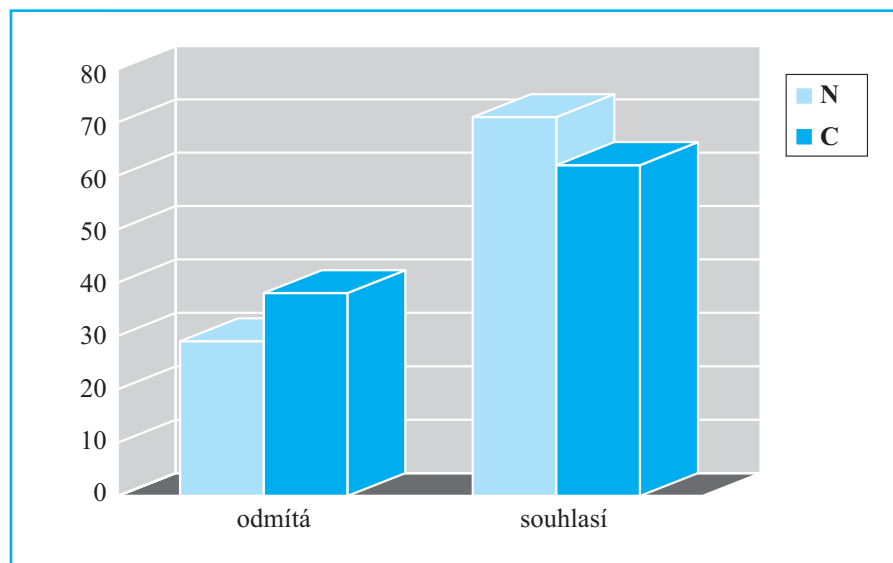
Jazyková kompetence - znalost řeči sousedské země - je doposud nepřekonaný problém česko-německého porozumění. Zatímco 82 % kandidátů do EP ze SRN nehovoří česky, domluví se německy 67 % jejich českých kolegů.

V otázce, ve kterých oblastech si dovedete představit speciální česko-německou spolupráci na evropské úrovni a jak by tato speciální spolupráce mohla vypadat, se většina českých kandidátů domnívá, že tomu tak může být ve vzdělání a mládežnické činnosti (30 %), v oblasti příhraničních regionů (21 %), infrastruktury (12 %) a kultury (12 %). Mezi německými kandidáty do EP převládá důraz na užší kooperaci v příhraničních regionech (20 %), vzdělání a mládeže (17 %) a kultury (15 %). Jak je zřejmé, kladou obě strany důraz na pohraniční regiony, kterým vzájemná spolupráce a koordinace v nejrůznějších otázkách může přinést pozitivní vývoj. Podobná shoda panuje také v oblasti vzdělání a mládeže. Diferencované jsou postoje v možnosti smíření, která byla v dotazníku také nabídnuta. Zatímco si zde přeje 13 % dotazovaných německých kandidátů do EP intenzivní spolupráci, představuje podíl stejně smýšlejících jejich kolegů z ČR pouze 3 %.

Často diskutovanou otázkou jsou vyjednaná přechodná období pro volný pohyb pracovních sil mezi ČR a SRN. Jak česká, tak německá strana vyjádřila s těmito opatřeními sou-

Graf 8. Názory na omezení pohybu pracovních sil z ČR.

Otázka: „Co si myslíte o vyjednaných přechodných obdobích pro volný pohyb pracovních sil mezi Českou republikou a Německem? (údaje v %)“.



Zdroj: Vlastní výzkum skupiny Politika Česko-německého fóra mládeže. Východní rozšíření EU, 2004 (N=152)
Poznámka: Označení N=respondenti SRN, C=respondenti ČR.

hlas. U Čechů je to 62 %, u Němců 71 %. Překvapivý je vysoký podíl akceptance přechodných období v rámci pracovního trhu u českých kandidátů do EP. Část z nich to označila za "nutné zlo". Obě strany shodně vyjádřily naději, že tato omezení nebudou zachována celých sedm let.

Výzkum potvrdil rozdílná stanoviska české i německé strany na roli EU v diskusi o tzv. Benešových dekretech. Podle německých kandidátů do EP by zde EU měla sehrávat zprostředkovatelskou nebo aktivní roli. Čeští adepti do EP jsou naopak v naprosté většině proto, aby zde EU nehrála žádnou roli (90 %). 10 % Čechů si dokáže představit zprostředkovatelskou roli, nikdo z dotazovaných Čechů si nepřije aktivní roli EU.

Názorová shoda je patrná v otázce, zda hlasování poslanecké skupiny CSU a frakce Evropské lidové strany - ED v Evropském parlamentu proti vstupu ČR do EU bude mít vliv na další spolupráci. 60 % českých zástupců a 67 % německých neočekávají žádné kon-

sekvence pro budoucí spolupráci. 34 % Němců se ovlivnění spolupráce s českými kolegy obává, u Čechů je to pouze 19 %.

Další otázky výzkumu se týkaly budoucnosti evropského sjednocení, především konstituování evropské identity a politiky v oblasti mládeže.

Česko-německé fórum mládeže /Deutsch-Tschechisches Jugendforum existuje od roku 2001 a sdružuje 20 českých a 20 německých mladých lidí, většinou multiplikátorů a představitelů různých mládežnických svazů. Členové jsou voleni na dva roky a kladou si za cíl vytvářet dialog mladé generace, který přesahuje hranice a přispívá impulsy ke vzájemnému přiblížování obou států v Evropě. Další podrobnosti o činnosti této organizace a více o představeném výzkumu je možné se dozvědět na adrese:

www.jugendforum.ahoj.info

Lukáš Novotný

Uvítáme vaše názory na bulletin Česko-německé souvislosti, případně postřehy a zkušenosti z česko-německých vztahů. Příspěvky můžete posílat na adresu uvedenou v tiráži.

Česko-německé souvislosti

bulletin projektu „Občanská dimenze česko-německých vztahů ve fázi vstupu ČR do Evropské unie - s důrazem na pohraniční oblasti“, realizovaného v rámci Programu podpory cíleného výzkumu a vývoje Akademie věd ČR (IBS7028301).

Bulletin vychází dvakrát ročně a je distribuován zdarma v české, anglické a německé mutaci v nákladu 600 výtisků každé verze.

ISSN 1214-4622.

Tisk: Jiří Bartoš - SLON, spol. s r. o., Ústí nad Labem.

Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky.

Adresa pro korespondenci: Sociologický ústav AV ČR, oddělení České pohraničí, Střibnické nivy 2, 400 11 Ústí nad Labem
e-mail: ul.socmail@soc.cas.cz

Výsledky výzkumu a další informace viz webová adresa projektu:
<http://www.borderland.cz>